

խմանալ, մինչեւ որ բարեկամ մ'իրեն չըսաւ թէ «Դուռն քու տղայութիւնդ այս տան մէջ անցուցած ես,» — Այսպէս ալ կ'ընայ մէկը սխալ տեղ դրած բանալին գտնել երազին մէջ, թէեւ ամբողջ օրը նոյն տեղը չկարենայ յիշել:

Եթէ այս գիպաց մէջ երազները մեղի պնդուիս ճշմարտութիւն մը կը ծանուցանեն՝ զոր մէջք մեր արթնութեան ժամանակ ձեռնհաս չենք գտնել, ապա ուստի՝ է որ երբեմն երազի մէջ մեր դատաստանը սխալ կ'ըլլայ, երբ սխալ բան մ'ուզելը կը համարինք եւ համոզմամբ սխալին կը յարկնք: Իւրաքանչիւր դե յարթնութեան գիտէ թէ երկու երկու ալ չօրս կ'ընէ, բայց յերպատեսութեան մէկը կրնայ համոզուած ըլլալ՝ թէ վերոյիշեալ թուոց գումարը հինգ է: Այլքը լրմուռն երազին այս առանձնայատկութիւնը հետեւեալ նմանութեամբ կը պարզէ: Քնոյ ատեն մեր միտքը կը նմանի գատաւորի մը՝ որուն առջեւը մերթ պղծածու եւ յառաջագոյն կատարած գատաստանի մը կարգաւորեալ եւ քննեալ արձատագրութիւնները կը դրուին եւ ինքն ալ քննելու եւ ստուգելու գիտաւորութիւնն ու կարողութիւնն ունի. եւ մերթ խառն ի խուռն իրարու հետ աղելու չունենցող բազմութիւն արձանագրութիւնք սիրանց վերջնական եղբակցութեան առջեւն կը նետուին: Ուստի եթէ մեր միտքն ազատ ընտրութիւն ընել կարենար՝ ըստ կամն իրերը քննելու, կամ եթէ առձեռն պատրաստ արժանահասաւ վկաններ ունենար եւ իւր քննութեանց կատարման նպատտողը, եւ կամ եթէ հարկին պահանջած ժամանակը կարենար իւր վճիռը յետաձգել, գրեթէ չէր սխալուր: Իսկ սխալելուն պատճառը կամ վկայից խորպախութիւնն է եւ կամ բացակայութիւնը, միւս կողմանէ ալ ժամանակին ստիպումը՝ որ չի կրնար իւր վճիռը յապաղել, այլ ստիպուած է նոյն վայրկեանին վճռել այսպէս կամ այնպէս:

ՄԱՐՏԻԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՑԱԿԱՆ

ԷՄԻՆԵՆԻ ԱՆՏԱՐԵՆԸ ԵՒ ՆՈԳԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՑ

Մեր տարի յառաջ թերթիս այն ամսատարին մէջ խօսելով Մարտիի «Երեսական աւրուեստն է կաւկաս» գրքին վրայ՝ կը վերջացընէնք այսպէս. «Երանի՜ թէ յորդորամիտ ըլլաւ ազգային կարող գիտական մը, որ իւր տրամադրութեան տակ ունենայ յիշեալ (Հայկական) աւրուեստներու վերաբերեալ աւտարկաներ, հիմնովին ուսումնասիրել զայն ամենայն, եւ ի լոյս հանել այն մտայնեալ կամ անտես մնացած ազգային գանձն:» Մեր այս իշխնքն այսօր գործադրուած էր տեսնենք ըստ մասին, թէեւ ոչ ազգային, այլ գերմանացի մասնագիտի մը կողմանէ, որ այս ուսումնասիրութեանն օգնական գտած է նաեւ ազգայիններ:

Վիեննայի համալսարանին՝ գեղարուեստից պատմութեան առանձնական ուսուցիչն՝ Դր. Յովսէփ Մաշգոփսիի նպատակ գտնելով Աւստրիոյ կրթութեան պաշտօնարանէն, 1888—90 տարիներու մէջ բիւզանդեան գեղարուեստն ուսումնասիրելու կ'ուղենար Վիեննայէն Մաշգոփսի, Աթոս լեռն, Աթէնք, Յունաստան, Կ.Պոլիս եւ ասոր ընդարձակ շրջակայքն, Փոքր-Ասիոյ արեւմտեան եզրերն ու կղզիներն, Տրապիզոն եւ Կաւկաս, այնուհետեւ Մոսկուա եւ Պետերբուրգ: Սոյն ուղեւորութեան մեծապէս կը նպաստեն Աթէնքի աւտարիական գեապան Աստեկի, Կ.Պոլսոյ ուսական գեապան Նիկիթոսի, եւ աւտարիական գեապանի խորհրդակցան Զիւլ: Այս ուղեւորութեան մէջ Բիւզանդեան գեղարուեստի իբր 700 նշխար կը լուսնկարեն անձամբ, մէկ մեծ մասն առաջին անգամ, զորոնք կը պատրաստէ հրատարակել հետզհետէ:

Այսպիսի ընդարձակ շրջանի համար շատ կարճատեւ ուղեւորութեան միջոցին բիւզանդեան գեղարուեստի արեւելեան սահմաններու վրայ, այն է՝ հին Աքսատան, Կաւկասիոյ Հայկական մասն, Ասորիք եւ Պաղեստին գտած գեղարուեստական նիւթերու մէջ նշանաւորագոյն է Էմիմանի մատենադարանին 989ին գրուած փղպարեայ կղերով Աւետարանն:

Ն. Հանդիս Եւստիւ, 1888, էջ 31:

Այս Աւետարանն էւ ասոր Տեա յարարեալ թիւն ունեցող Հայկական գեղարուեստի՝ Բիզանդեան գեղարուեստից պատմութեան բազմահասոր երկասիրութեանն Ա. Հատորը կը կազմէ. որ եւ գերմաներէն լեզուաւ այս օրերս լայն տեսաւ Վիեննայի Միխիթարեան Միաբանութեան ծախիքն:

Այս Ա. Հատորին վերնագիրն է՝ *Ἡ ἐκτίθεσις τῆς ἁγίας ῥαββί*. Ուսումնասիրութիւն Հայկական, աս վերնագիրն էւ ասորսւ-Քրիստոսեան գեղարուեստի, (Մեծ քառածայ. Երեւ. Ը. 127: Գին՝ Ֆլ. 7. 50) = րբ. 6 կամ Ֆր. 18 ճանապարհածախրով:՝

Մատենիս մէջ Ի սկզբան (էջ 1—16) մանրամասն բնութեան կ'ենթարկուի մասնագիտորէն իջլիւած իր կեդեցիկն եւ նոյն կեդեցիկն մէջ գտնուած յունական կրկին արձանագրութիւնը, որոնք ցայտօր սխալ ընթերցմամբ եւ սխալ գծագրութեամբ լայն տեսած էին. ասոնց ընթերցումը կ'ողջորէի, շինութեան ժամանակը կ'որոշուի: Իշխմանի Գեորգեան ճեմարանի Հրապարակին մէջ կը գտնէ մեծաւիւտ չորս խոյակ, որոնք ցայտօր ծանանթ էին աւելն Տնայիտայ: Հեղինակն այս խոյակներու ճարտարակաւական ոճէն եւ ազգային աղբիւրներէ կը ցոյցընէ ամենայն ստուգութիւնամբ, որ ասոնք Ներսէս Գ. Ընիողի (640—661) կառուցած Ս. Գրիգորի Առաքարի Հռչակաւոր կամոզիկէին նշխարներն են: Այս առթիւ կը հետազոտուի նաեւ իշխմանի, Ս. Գայրանեան եւ Ս. Հռիփսիմայ եկեղեցեաց Տնու թիւեան ժամանակն եւ Հայկական ճարտարակաւութեան բիզանդեան եւ Հայկական մասերն կ'որոշուին:

Ասոր կը յաջորդէ բուն գործն, Իշխմանի Աւետարանը (էջ 17—74): Հեղինակն 1889ին Օգոստոսին այց կ'ելլէ Իշխմանի Աթոռն, բիզանդեան գեղարուեստին առ. Հայոց գործած ապգեցութիւնն ուսումնասիրելու: Այստեղ վերաբերելով բիզանդեան—Հայկական հնութիւններէ իրանից զատ՝ Հարեւոյթի ակնարկ մը կը շնորհուի իրեն մատենադարանին գանձերուն, ուր ք մէջ այլ թանկագին իրերու՝ կը նշարէ փղովակայ կողմով համբաւաւոր Աւետարանն: Առաջին տեսութիւնն կը բաւէ անմիջապէս ճանչնալու այն կողմը՝ Ռափէննայի քանդակագործութեան արուեստ, Աւետարանին ք սկզբան եւ ք վերջն կազմուած մանրանկար պատկերներն՝ ասորական արուեստ, իսկ բնագրին պատկերներն՝ Հայկական: Ամենայն անապատառք, եւ ոչ այնչափ զիրար թիւն գտնելով, կը լուսանկարէ կողմերն ու պատկերներն: Անցեալ տարւոյ սկիզբն ք Մոսկուա գումարեալ հնագիտական ժողովոյն առթիւ կը ծանօթանայ ասոս Տնայիտայ միջնորդութեամբ Ռւփարով կոմսին այն Աւետարանի մասին գրածներուն: Գառնալով ք Վիեննա ուսումնական հետազոտութեան կ'ենթարկի այն Աւետարանն, որոյ մասին իւր մասնագիտական ընդարձակ հմտութեան եւ Վիեննայի Միխիթարեանց ձեռագր ազգային

աղբիւրներու մէջ առաւ նիւթ կը գտնէ: Այս ուսումնասիրութիւնն ահա տակի վերսլէշեալ Ա. Հատորին մէջ ամփոփուած է:

Նախ մանրամասն հետազոտութեան կ'ենթարկուի ողն փղովակայ ճարտարագործութիւնն (17—53), կը համեմատուի իւր նմաններուն հետ, եւ կը գտնուի որ Ջ. Գարու սկիզբէն՝ Խաղաղ Ռափէննայի գաղթից գործն է, եւ ոյն գաղթիցն ուրիշ արտադրութիւնքն (որ այժմ ք Աղաթիւ, Լուիզն, Վատիկան եւն կը պահուին.) հնադրոյն ու ճարտարագոյնը: Այնուհետեւ (էջ 53—74) կը նկատուին ք սկզբան եւ ք վերջն Աւետարանին կազմուած աւտորական մանրանկար պատկերներն, որոնց ծագումն համեմատութեան ճանապարհաւ կը գտնուի ՍԱՌԻԱ, Ջ. Գարու սկիզբն:

Երեւալ Աւետարանին մէջ տեսնուած Հայկական մանրանկարներն առթիւ կու տան հեղինակին Հայկական մանրանկարութիւնն ք սկզբանն սինչեւ. Ժ.Զ. Գար ք մասնաւորի ուսումնասիրելու, զոր կը կատարէ (էջ 75—96) թէ առջեւ ունեցեալ օրինակաց եւ թէ՛ Գարու աղբիւրներու վրայէն: Եթէ Հայկական ձեռագրովք հարուստ մատենադարաններ մաշտէին ըլլային իրեն զիրար թեւամբ, եւ յատկապէս Իշխմանի Աւետարանին առթիւ եւ ասոր յարաբերութեամբ գրուած չըլլար այս մասն, կարող էր հեղինակն առել ընդարձակաւորն բանի: Չայս պիտի կատարէ յապագային, ինչպէս խոստացաւ մեզ, երբ բիզանդեան գեղարուեստից պատմութիւնն աւարտէ: Այնուհետեւ ինք զինք պիտի նուիրէ Հայկական գեղարուեստական հնութեան մասնագիտութեան:

Գործոյ կը յաջորդեն երկու Եռեւելուածք: Եռեւելուած Ա. (էջ 99—112) է՝ Ռուկէլէն երկու օտակի ք կայսերական Օսմանեան թանգարանին Կ.Պոլսոյ, գտնուած Առանա, որ Ջ. Գարու ասորսւ-գերիտական գործ կը ճանչցուի: Իսկ Եռեւելուած Բ. (էջ 115—124) է՝ Երկու միմանկար գծարկեր որ Կիւլիէ հոգեւոր համալսարանի մէջ կը պահուի, զոր նոյնպէս Ջ. Գարուն Պաղեստին շինուած կը գտնէ:

Ամբողջ գործն ունի բնագրին մէջ 18 զինկատիպ պատկեր (խորանազարդ, զեւագիր, պատկեր եւն.) եւ ք վերջոյ 8 տախտակ, իւրաքանչիւրն լուստարիպ կրկին պատկերներով: Իշխմանի կամոզիկէին արտաքին պատկերն, զոր հեղինակն ինքնին լուսանկարած էր, լուստարիպ պիտի գրուէր զբլբն ճակատն. ասկայն ժխտական պատկերն գծարխաւար փնացած ըլլալով՝ կարելի չէ եղած: Գիրքը ապուած է հաստ եւ փայլուն թղթոյ վրայ՝ Վիեննայի Միխիթարեանց տպարան:

Մատենիս բովանդակութեան վրայ ընդհանուր գաղափար մը տալէն տեսէ՝ յաջորդ թուերով նաեւ հետաքրքրական մասանց քաղաւաններ յառաջ կը բերենք, բովանդակած հմտութիւնն նաեւ անոնց հաղորդելու նպատակաւ, որոնք գերմաներէն լեզուի անտեղիական են:

Է. Գ. Գ.

¹ Byzantinische Denkmäler, I. Das Etsechmiadzin-Evangeliar. Beiträge zur Geschichte der armenischen, ravnassischen und ayyro-ägyptischen Kunst von Dr. Joseph Strzygowski, Privatdocent der Kunstgeschichte an der Universität Wien. Mit 18 Illustrationen im Text und 8 Doppeltafeln. Wien. 1891. Druck und Verlag der Mechitharisten-Congregation in Wien. 40. VIII. 188.

² Ասոնց մանրանկարն ցուցելու, նիւթերու քարին եւ բնագրին երկու էջ առ ք ցայց ապուած՝ տես թերթին հետ տրուած առանձին քայտարարութեան մէջ: